

Г. П. ПИВТОРАК
З ІСТОРІЇ ВЛАСНИХ ІМЕН:
КАЛИНА, КИЛИНА (КУЛИНА, ЯКИЛИНА), КАТЕРИНА, МИКОЛА

На перший погляд, ім'я *Калина* не потребує особливих пояснень: хіба не пов'язане воно з назвою відомої кущової рослини — калини червоної (*Viburnum opulus* L.), що здавна полюбилася людям зовнішньою красою і цілющими властивостями, знаними й використовуваними в народній медицині? Справді, в українських народних піснях калина стала поетичним символом дівочої вроди, цнотливості й чарівності, а водночас — і уособленням знедоленої молодого жінки-кріпачки. Дуже часто до образу калини-дівчини звертався Т. Г. Шевченко. Калинові грона разом із житнім колоссям та барвінком стали одним із рослинних національних символів українців, неодмінним компонентом веселих і сумних обрядів, окрасою урочистого й святкового столу, приємним і корисним продуктом харчування. То ж і не дивно, що з назвою цієї чудової рослини¹ асоціюється жіноче ім'я *Калина*, *Калинонька*, *Калиночка*, *Калинця*.

А втім, походження цього імені інше. Це скорочений варіант (без сумніву, під впливом загальної назви *калина*) офіційного імені *Калінікія* від церковнослов'янського *Калиникия*, яке прийшло до нас разом з християнством із грецької мови. Грецьке ім'я *Καλλινίκη* утворилося з основ прикметника *καλος* «гарний, красивий» та іменника *νίκη* «перемога», тобто «та, що здобуває (святкує) славу перемогу». На жаль, у наш час це ім'я вживається рідко, переважно лише в Карпатах. Значно частіше трапляється воно в Польщі, відоме також росіянам (*Калина*), а в білорусів воно вживалося лише у початковій формі *Калінікія*.

Від імені *Калина* утворилося декілька українських прізвищ типу *Калине́вич*, *Калине́ць*, *Кали́нин*, *Калинин*, *Калині́вський*, *Кали́нка*, *Калино́вич*, *Калино́вський*, *Калинчу́к*, *Калиню́к* та ін.

До імені *Калина* дуже подібне й зовсім інше ім'я *Кили́на* (*Кули́на*, *Якили́на*) з пестливими формами *Кили́нка*, *Килинонька*, *Килиночка*, *Ки́ля*. Поширене воно, і в інших слов'янських народів: рос. *Акили́на* (розм. *Акули́на*), білор. *Акули́на* (розм. *Кули́на*), п. *Akwilina*, ч. *Akvilina*, болг. *Акулина*, макед. *Акилина*, сербохорв., словен. *Akilína*, ст.-слов. *Акоуниа*. Це ім'я було запозичене через церковнослов'янську мову з грецької після введення християнства. Грецьке жіноче ім'я *Ἀκουίνα* походить від лат. *Aquilina*, утвореного від *aquilina* «орлиця» (*aquila* «орел»), тобто буквально «орлиця». На українському ґрунті первісна форма його зазнала спрощення, і в мовній практиці усталились дві найпоширеніші форми *Кили́на* та *Кули́на*. Вони ж засвідчені і в українській художній літературі. Пор.: «Гляди ж, *Кулино!* Нагодуй мене так, щоб через цілісінький піст не захотілося мені їсти!» (Г. Квітка-Основ'яненко); «Ходіть, *Килинко*, осьде край берези ще свіже зіллячко» (Леся Українка);

«А признатись, на світі хвилина

Для Годоса найкраща ота,

Коли в полі русява Килина

Тихим «здрастуй» його привіта» (Т. Масенко).

Кількість українських прізвищ від імені *Кили́на* (*Кули́на*) незначна: *Кули́на*, *Кулине́ць*, *Кули́нич*, *Кулинський*, *Кулиняк* та деякі інші.

Жіноче ім'я *Катерина* дуже популярне серед усіх слов'янських і багатьох неслов'янських народів: рос, болг. *Екатери́на*, *Катери́на*, білор. *Кацяры́на*, п. *Katarzyna*, ч. *Kateřina*, слов., словен. *Katarina*, нижньо-луж. *Kata*, макед. *Екатери́на*, *Катарина*, сербохорв. *Катарина*, ст.-слов. *Екатери́на*, нім., швед. *Katarina*, англ., фр. *Catherine*, дат. *Katherina*, гол. *Katharina*, іт. *Caterina*, ісп. *Catalina*, угор. *Katalin* тощо. Про популярність його серед українців свідчать численні пестливі й розмовні форми: *Катря*, *Катеринка*, *Катеринонька*, *Катериночка*, *Катру́ня*, *Катру́нька*, *Катру́ся*, *Катру́сечка*, *Ка́тречка*, *Ка́тя*, *Ка́течка*, *Катю́ша*, *Ка́ся*, *Ка́сенька*, *Ка́ська*, *Касу́ненька*, *Касю́ня*, *Касю́нейка*. Проте за походженням ім'я *Катерина* — не слов'янське: воно було запозичене через церковнослов'янське посередництво у давньоруську мову з грецької разом з введенням християнства. Грецьке *Καταρίνη*, *Καταρίν*, найвірогідніше, пов'язане з прикметником *καθαρός* «чистий, непорочний», хоч є й інші

версії. *Катерина* стала улюбленою героїнею багатьох українських народних пісень і деяких художніх творів. Пор. декілька прикладів з довідника «Власні імена людей» Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківської. — К., 1986: «Із-за гори вітер віє, *Катерина* жито сіє. *Катерино* моя, Чорнобривко моя, Моя душечко» (Нар. пісня); «Зеленіють по садочку Черешні та вишні; Як і перше виходила, *Катерина* вийшла» (Т. Шевченко); «Негрів двоє славили *Катюшу*, Ту, що Ісаковський написав» (А. Малишко); «В мистецтва храмі сяє кольорами «Цар-колас» *Катерини* Білокур...» (Ю. Ющенко) та ін.

Із власним ім'ям *Катерина* пов'язані й деякі загальні назви, зокрема *Катерина* (бот.) «лепеха, айр, *Asogus L.*» (мотивація цієї назви і досі не з'ясована) та *катеринка*, (заст.) «невеликий механічний орган», *катеришицик* (заст.) «бродячий музикант, жебрак з катеринкою». Ці назви були запозичені з польської мови, а в ній слово *katarynka* з тим самим значенням походить від німецької назви ляльки «*schöne Katharine*» «прекрасна Катерина», яка виконувала головну роль у ляльковій виставі із супроводом катеринки. Згодом назву ляльки було перенесено на інструмент. У дореволюційній царській Росії *катеринками* називали також грошові купюри — кредитні білети вартістю сто карбованців, на яких був зображений портрет колишньої імператриці Катерини II. Пор.: «На столі лежали цілі паки царських *катеринок*» (В. Кучер).

З ім'ям *Катерина* пов'язані українські прізвища *Катеринко*, *Катрєнко*, *Катрин*, *Катрив* та ін.

Чоловіче ім'я *Микола* (зрідка — *Миколай*, *Никола*) в різних формах дуже поширене серед усіх слов'янських і багатьох європейських народів: рос. *Николай*, білор. *Мікалаі*, п. *Mikolaj*, ч. *Mikulaš*, *Mikolaš*, *Nikolai*, слов. *Mikulaš*, верхньо- і нижньолуж. *Miklawš*, болг. *Нікола*, сербохорв. *Никола*, словен. *Miklavz*, ц.-слов. *Никола*, нім. *Nikolaus*, англ. *Nikolas*, фр., ісп., іт. *Nicolas*, гол. *Nikolaas*, швед. *Niklas* (зменш. *Nils*), дат. *Nils*, угор. *Miklos* (s = š), рум. *Nicolae*. Пестливі форми його відбиті в назві твору Р. Роллана «Кола Брюньйон» та у західноєвропейському найменуванні Діда Мороза *Santa Klaus* «Святий Микола».

На популярність імені *Микола* серед українців указує розмаїття в різних регіонах України пестливих та здрібнених форм: *Миколка*, *Миколонько*, *Миколочко*, *Миколья*, *Микольцьо*, *Миколайко*, *Миколайчик*, *Николко*, *Николонько*, *Николочко*, *Николік*, *Никольцьо*, *Николуньо*, *Николайко*, *Николайцьо*, *Колько*, *Коля*. Воно часто трапляється в українському фольклорі (в піснях та в коломийках), у творах українських письменників. Зокрема, у словнику-довіднику «Власні імена людей». — К., 1986 Л. Г. Скрипник та Н. П. Дзятківська наводять ряд прикладів, серед яких відзначимо: «Чоловіче *Миколаю*, Що ти робиш, я не знаю, Що ти робиш, що ти дієш, Чом ти жита не посієш?» (Нар. пісня); «Моя хата при дорозі, віконця до сонця, Таки мені припадає любити *Никольця*... Ой не байка, моя мамцю, не байка, не байка, Що я собі полюбила хлопця *Николайка*» (Нар. пісня); «*Микольцьо* набив люльку» (О. Кобилянська); «Лежить тут Красношарпка *Миколай* — Донбасу син — син милої Вкраїни» (М. Рильський); «*Колько*, худорлявенький, чистенько вдягнений хлопчик з розумними оченятами, лопотить босими ногами стежкою» (Григор Тютюнник) та ін.

Українське ім'я *Микола* є видозміненою формою давнішого *Николай*, яке прийшло до нас разом з християнством з грецької мови. Гр. *Νικολαος*, утворене з іменників *νικη* «перемога» та *λαος* «народ», тобто «переможець народів». Як бачимо, в українській мові відбулося спрощення цього імені. Кінцевий немилозвучний компонент *-лай* (пор. рос. *лай* «гавкіт собак») став однією з причин серйозних сутічок між офіційною православною церквою і старообрядцями під час розкольніцтва у Російській імперії в середині XVII ст.: розкольніки, всупереч вимогам церковників вживати офіційні форми *Николай*, *Миколай*, ладні були швидше згоріти у вогні, аніж вимовляти осоружне й образливе — *лай*. Тому вони дотримувались форм *Никола*, *Микола*.

Від імені *Микола* в українській мові утворився ряд прізвищ: *Міклош*, *Миколаєнко*, *Миколаєць*, *Миколайко*, *Миколайчук*, *Миколенко*, *Миколік*, *Миколинський*, *Миколишин*, *Миколів*, *Николаєвич*, *Николайко*, *Николайчук*, *Николенко*, *Николин*, *Николишин*, *Николів*, *Николюк* тощо.